

KOPENHAG EKONOMİK KRİTERLERİ VE TÜRKİYE'NİN UYUM SÜRECİ

Orhan MORGİL*

ÖZET

Bu makalede, Türkiye'nin Kopenhag Ekonomik Kriterlerine uyum süreci incelenmektedir. Ekonomik kriterler iki bölümde incelenmektedir. Bu bölümler;

*Tam anlamıyla işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı,
AB içindeki rekabetçi baskı ile mücadele edebilme kapasitesidir.*

İşleyen piyasa ekonomisi, fiyatların, dış ticaret ve döviz kuru sisteminin liberalleşmesini ve mülkiyet hakkını da koruyan bir yasal sistemin varlığını gerektirmektedir. Türkiye'nin, bazı yapısal reformlar gerekmele birlikte, Kopenhag kriterlerini büyük ölçüde karşıladığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte, ikinci Kopenhag ekonomik kriterleri bağlamında, Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği oluşturulmasıyla, Türkiye ekonomisinin, AB rekabetine açıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, hiçbir Türk endüstrisinin, AB ile rekabette problem yaşamadığı da görülmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'nin, kopenhag ekonomik kriterleri bağlamında, AB'ye tam üyeliğinde önemli bir engel olmadığını söyleyebiliriz.

***Anahtar Kelimeler:** Kopenhag Ekonomik Kriterleri, Tam İşleyen Piyasa Ekonomisi, Rekabet Gücü, Gümrük Birliği, Türkiye'nin Uyum Süreci.*

ABSTRACT

In this article the adjustment process of Turkey to the Copenhagen economic criteria is investigated. The Copenhagen economic criteria have two parts.

* Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı.

- *The existence of fully functioning market economy.*
- *The capacity to cope with competitive pressure within the European Union.*

The existence of a functioning market economy requires that prices, foreign trade and foreign exchange system are liberalized and that an enforceable legal system, including property rights, is provided. It is found that Turkey meets this criterion to a large extent, even though some structural reforms are needed. In terms of the second Copenhagen economic criterion it should be indicated that with the establishment of the Customs Union between Turkey and the European Union the Turkish economy has been opened to the competition of the European Union. It is found that none of industrial sectors in Turkey has had any serious problem to compete in European Union markets. Thus, it can be said that there is not any serious problem for Turkey to become full member as far as the Copenhagen economic criteria are concerned.

Key Words: *Copenhagen Criteria, Fully Functionin Market Economy, Competitive Power, Customs Union, Turkey's Adjustment Precess.*

GİRİŞ

1993 yılında Kopenhag'da yapılan Avrupa Konseyi toplantısında Avrupa Birliği'ne aday bir ülkenin tam üyeliğe kabulü için gerçekleştirmesi gerekli siyasi ve ekonomik kriterler belirlenmiştir. Kopenhag ekonomik ve siyasi kriterlerinin hayata geçirilmesi Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin tam üye olabilmelerinin ön şartlarını teşkil etmektedir. Türkiye'de son zamanlarda Kopenhag siyasi kriterleri ön plana çıkmış ve bu konuda Türk toplumunda geniş tartışmalar yapılmıştır. Kopenhag siyasi kriterleri esas olarak aday ülkelerin demokratikleşmesi ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasını ve bu konu ile ilgili kurumsal yapının oluşturulmasını, insan haklarının korunması ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasını ve bu düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi için gerekli kurumların kurulmasını ve azınlık haklarını garanti altına alacak yasal düzenlemelerin ve kurumsal yapının oluşturulmasını kapsamaktadır. Türkiye'de son yıllarda hükümetler Kopenhag siyasi kriterlerinin hayata geçirilmesi için Anayasa ve yasalarda çok kapsamlı değişiklikler ve yenilikler yapmış ve bu değişiklik ve yenilikleri yürürlüğe koymuştur. Son olarak Gümrük Birliği anlaşması Avrupa Birliği'ne yeni üye olan 10 ülkeye teşmil edilmiştir. Türkiye açısından Kopenhag siyasi kriterlerinin ön plana çıkmasına karşın Kopenhag ekonomik kriterlerinin hayata geçirilmesi Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğinin gerçekleşmesi açısından önem taşımaktadır. Esasen, 3 Ekim 2005 tarihinde başlayacak olan tam üyelik müzakerelerinin kapsayacağı 35 temel konunun önemli bir kısmını ekonomik konular teşkil etmektedir.

Kopenhag ekonomik kriterleri esas olarak iki temel ekonomik hususu kapsamaktadır.

- a. Ülkenin bütün kurum ve kuralları ile işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olması
- b. Ülkenin Avrupa Birliği piyasalarında rekabet edebilme gücüne sahip olması

Bu iki ekonomik kriterin kapsamının ne olduğunun ve Türkiye'nin bu kriterlere uyum durumunun hangi noktada olduğunun detaylı bir biçimde tartışılması önemlidir. Bu konuda Avrupa Birliği Komisyonu'nun hazırladığı raporların incelenmesi ve değerlendirilmesi gereklidir. Çünkü Avrupa Birliği Komisyonu Türk ekonomisini Kopenhag kriterlerine göre kendi yönlerinden analiz ederek ulaştıkları sonuçları yıllık raporlarda ortaya koymaktadırlar. Diğer taraftan Türk iktisatçılarının Türk ekonomisinin Kopenhag kriterlerine uyum yönünden hangi noktada olduğunu bilimsel ve objektif açıdan değerlendirilmesi bu konuda katkı yapılması yönünden çok önemlidir. Türk ekonomisinin Kopenhag kriterlerini uyumu tartışılırken bir hususun başlangıçta özellikle vurgulanması faydalı olacaktır. Bu husus Türkiye'nin 1995 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşmasını imzalayarak 1 Ocak 1996 tarihinde uygulamaya koyması ile Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum sağlama konusunda çok önemli adımlar attığıdır.

I. İşleyen Bir Piyasa Ekonomisinin Varlığı ve Türkiye'nin Uyum Süreci

Yukarıda belirtildiği gibi bütün kurum ve konuları ile işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmak Kopenhag ekonomik kriterlerinin birincisini teşkil etmektedir. Ancak, işleyen bir piyasa ekonomisinin var olmasından neyin kastedildiğinin analiz edilerek açıklanması gereklidir. Avrupa Birliği Komisyonu tam üyelik için aday olan bir ülkede işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını değerlendirirken belli ekonomik faktörleri göz önüne alarak analiz yapmaktadır. Bu ekonomik faktörleri aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz.

1. Piyasaların Liberalizasyonunun Sağlanması

Piyasaların serbestleşmesi işleyen bir piyasa ekonomisinin temel unsurudur. Piyasaların serbestleşmesi her şeyden önce mal ve hizmetlerin fiyatlarının arz ve talep şartlarına bağlı olarak piyasalarda belirlenmesini kapsar. Piyasa ekonomisinde etkin kaynak dağılımı fiyat mekanizması tarafından sağlanır. Fiyat mekanizmasının bu işlevini yapabilmesi için mal ve hizmet fiyatlarının piyasalarda rekabet şartları içinde arz ve talebe göre belirlenmesi gereklidir. Genelde, kamu kesimi tarafından belirlenen fiyatlar fiyat sisteminin ve piyasaların yapısını bozucu etkiler yapar. Dolayısıyla kaynakların etkin dağılımı olumsuz yönde etkilenir. Mal ve hizmetlerin fiyatlarının arz ve talebe bağlı olarak belirlenmesi yönünden piyasaların serbestleşme derecesi tüketici fiyat endeksi (TÜFE) içerisinde fiyatları kamu kesimi tarafından belirlenen mal ve hizmetlerin sayısının toplam mal ve hizmet fiyatları sayısına oranı tarafından belirlenir. Piyasaların serbestleşmesi yönünden ülkenin liberal dış ticaret ve liberal kambiyo sistemine sahip olması gereklidir. Bunun yanında mal ve hizmetlerin kamu kesimi tarafından üretilmesi serbest piyasa ekonomisinin varlığını olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle özelleştirme piyasalarını serbestleştirilmesi ve piyasa ekonomisinin işlerliği yönünden çok önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, serbest piyasa ekonomisinin önemli unsurlarından bir tanesi piyasalara giriş ve çıkışların serbest olmasıdır. Bilindiği gibi piyasalara girişler mevcut firmalar tarafından fiyat politikaları, reklam ve pazarlama stratejileri, patentler, uluslararası ticaret sınırlamaları ile önlenebilir. Serbest piyasa ekonomisinin etkin işleyişini engelleyen diğer önemli faktör kamu ve özel sektör tekellerinin bulunmasıdır. Kaynak ve gelir dağılımını bozan tekelleri

davranışların önlenmesi için bu piyasaları düzenleyen ve denetleyen bağımsız kurumların oluşturulması gereklidir. Bu nedenle bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumların oluşturulması ve etkili bir biçimde işlemesi liberal piyasa şartlarının yaratılması için hayati öneme sahiptir. Mikro iktisat teorisinin ortaya koyduğu bir husus serbest piyasa şartlarının varlığında etkin kaynak dağılımını sağlayan pareto optimumuna ulaşılacağıdır.

Piyasaların liberalizasyonu yönünden Türk ekonomisindeki son gelişmeleri kısaca değerlendirelim. Türkiye dünyadaki en liberal dış ticaret ve kambiyo sistemlerinden birine sahiptir. Türkiye Avrupa Birliği ile 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği uygulamasına geçtikten sonra bütün kota ve miktar kısıtlamalarını kaldırmış ve sanayi mallarında ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergilerini Avrupa Birliği'ne üye ülkelere sıfırlamış ve üçüncü ülkelere Avrupa Birliği Ortak Gümrük Tarifesini uygulayarak büyük ölçüde azaltmıştır. Diğer taraftan Türkiye kambiyo kontrollerini kaldırarak, sermaye hareketlerini serbestleştirerek ve Türk lirasına gerek Dış Ödemeler Bilançosunun cari işlemlerinde ve gerekse sermaye işlemlerinde konvertibilite kazandırarak serbest kambiyo sistemini uygulamaya başlamıştır.¹

Kamu kesiminin mal ve hizmetlerin fiyatlarını belirleme yetkisi giderek kısıtlanmaya başlanmıştır. Genelde fiyatların piyasa güçleri tarafından arz-talep şartlarına göre belirlenmesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Nitekim, kamu kesiminin TÜFE sepetinin kapsadığı mal ve hizmetlerde belirlediği fiyatlar 1999 yılında %33 iken, bu oran 2004 yılında %15'e düşmüştür. Elektrik, petrol, tütün ve şeker piyasaları serbestleştirilmiştir. İşleyen bir piyasa ekonomisi için gerekli hukuksal ve kurumsal çerçeve büyük ölçüde oluşturulmuştur. Banka Denetleme ve Düzenleme Kurulu, Elektrik Piyasasını Düzenleme Kurulu gibi bağımsız kurullar oluşturulmuştur. Kamu ve özel tekellerin serbest piyasayı bozucu etkilerini ortadan kaldırmak için Rekabet Kurulu kurulmuştur. Diğer taraftan özelleştirme ile ilgili anayasal ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, özelleştirme konusunda uygulamada yeterli adımlar atılamamıştır. Bu konuda Türk toplumunun çeşitli kesimlerinde şiddetli bir direnç olduğu görülmektedir. Bununla beraber son bir yıl içinde özelleştirme konusunda bazı önemli adımlar atılabilmektedir. Ancak kamu bankaları ile ilgili özelleştirme yapılamamış ve kamu bankaları bankacılık sektöründe ağırlıklarını devam ettirmektedirler.

Türkiye'de işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı yönünden çok önemli olan rekabet kurallarının uygulanması ile ilgili olarak rekabetin korunması yasası, tüketicinin korunması yasası, sanayi ve fikri mülkiyet haklarının korunması yasası çıkarılmış ve gerekli yönetmelikler uygulamaya konmuştur. Bunun yanında teşvik sistemi Avrupa Birliği teşvik sistemine uyumlandırılmıştır. Avrupa Birliği'nde dört temel amaçla teşvik verilmektedir.²

¹ Orhan Morgil, "EU-Turkey Economic Relations and Prospects in the Perspective of Accession," in *Turkey and the European Union: 2004 and Beyond*, edited by by Armand Clesse and Seyfi Taşhan, Dutch University Press, 2004, s.234-235.

² Orhan Morgil, "Türkiye Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri" *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt 5, sayı 9, Bahar 2003 s. 108-109.

- Araştırma ve teknoloji geliştirme için verilen teşvikler
- Çevrenin korunması için verilen teşvikler
- Sektörlerin yeniden yapılandırılması için verilen teşvikler
- Bölgesel gelişmenin sağlanması için verilen teşvikler

Diğer taraftan Türk ekonomisinde piyasaya giriş ve çıkışlar yönünden engel yoktur. Bu konuda gerekli hukuksal düzenlemeler geniş ölçüde yapılmıştır. Esasen Türk ekonomisi piyasaya giriş ve çıkışın yüksek olduğu bir ekonomi olarak nitelendirilmektedir. Nitekim, 2001 yılında Türkiye’de 35 000 yeni şirket kurulurken, 12 500 şirket tasfiye edilmiştir. Ancak, Türkiye’de şirketlerin piyasaya giriş ve çıkışı ile ilgili bürokratik işlemlerin azaltılması gerekmektedir.

Son olarak tarım sektöründe fiyat destekleme sisteminin kaldırılarak tarım kesimine doğrudan gelir aktarılması sistemine geçilmesi Türkiye’de işleyen bir piyasa ekonomisinin yaratılması yönünden doğru bir uygulama olmuştur.

2. Mülkiyet Haklarını ve Sözleşme Serbestisini Sağlayan Hukuk Sisteminin Varlığı

Serbest piyasa sisteminin işleyebilmesi için özel mülkiyet haklarını sağlayan ve koruyan bir hukuk sisteminin varlığı gereklidir. Bunun yanında sözleşme serbestisini sağlayan ve serbestçe yapılan sözleşmelerin uygulanmasına imkan veren bir hukuk sisteminin ve kurumsal yapının mevcudiyeti önemlidir.

Türkiye’de özel mülkiyet haklarını sağlayan ve koruyan ve sözleşme serbestisini temin eden yasal ve kurumsal yapı bütünüyle mevcuttur. Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu, Medeni

Kanun ve İcra-İflas Kanunu gerekli yasal çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu yasalar ve bunlara dayanan yönetmeliklerin uygulanması için gerekli kurumsal yapı kurulmuştur. Diğer taraftan Gümrük Birliği anlaşması çerçevesinde fikri ve sanayi mülkiyet hakları ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. Patent Enstitüsü kurulmuş ve yerli ve yabancıların patent hakları güvence altına alınmıştır. Rekabet Kurumu rekabet ihlallerini önleyecek şekilde çalışmaktadır. Avrupa Birliği ortak standartlar politikası çerçevesinde gerekli yasalar ve yönetmelikler çıkartılmış ve Türkiye Akreditasyon Kurumu kurulmuştur. Bu konuda yapılan önemli düzenlemelerden biri CE uygunluk işareti ile ilgili çıkartılan yönetmeliktir. Bilindiği gibi CE işareti taşıyan bir ürün Avrupa Birliği’nde herhangi bir teknik engelle karşılaşmadan serbest dolaşım imkanına sahiptir.

Ancak, uygulamada bazı sorunlar vardır. Kanuni düzenlemeler yapıldıktan sonra ilgili yönetmeliklerin çıkarılması uzun bir zaman almaktadır. Diğer taraftan adli personelin nicel ve nitel yönden yetersizliği ticari davaların çok uzanmasına neden almaktadır. Bunun yanında bürokratik işlemler hukuki sürecin yavaşlamasına yol açmaktadır. Fikri mülkiyet haklarının korunması uygulamasında bazı yetersizlikler gözlenmektedir.

3. Gelişmiş Mali Piyasaların Mevcudiyeti

Mali piyasalar özellikle tasarrufların verimli yatırımlara dönüştürülmesini sağlayan kurum ve kuruluşları kapsamaktadır. Mali piyasaların gelişmesi ekonomide tasarruf hacminin artmasına ve bu tasarrufların verimli yatırımlara dönüştürülerek sağlıklı bir ekonomik büyümenin sağlanmasına imkan verir. Gelişmiş mali piyasalar tasarruf sahiplerinin fonlarının kullanılmasında riski azaltarak ekonomide güven unsurunu yükselterek belirsizliği azaltır.

Mali piyasaların iki temel alt grubu vardır.

a. Para Piyasası: Para piyasası başta Merkez Bankası olmak üzere temelde bankacılık sistemini kapsar. Genelde, mali piyasalardaki en yaygın aracı kurum bankalardır. Bankalar özel sektöre kredi sağlayan ve ülkede etkin bir ödeme sisteminin işleyişini temin eden kurumlardır. Gelişmiş mali piyasalara sahip ülkelerde bankalar geniş kapsamlı mali hizmetler sağlar. Leasing, factoring ve sigorta hizmetleri bu kapsamdadır. Bankacılık sistemi ile ilgili gerekli düzenleyici ve denetleyici düzenlemelerin yapılması ve ilgili kurumların oluşturulması serbest piyasa ekonomisinin işlerliği için çok önemlidir. Çünkü, bankacılık sisteminin kırılma olmasına çeşitli ülkelerde ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına, kaynakların yanlış dağılımına ve tasarruf sahiplerinin tasarruflarını kaybetmelerine yol açmıştır. Bu nedenle, etkin işleyen bir piyasa ekonomisinin var olması sağlıklı bir bankacılık sisteminin ülkede mevcut olmasına bağlıdır.

b. Sermaye Piyasası: Sermaye piyasası firmaların yatırımları için uzun vadeli kaynak sağladığı mali piyasadır. İyi işleyen bir sermaye piyasası firmaların uygun şartlarla yatırımlar için finansman fonu sağlamasına imkan verir. Tasarruf sahipleri açısından kaynaklarını daha az riskle daha iyi değerlendirme imkanı yaratır. İşleyen piyasa ekonomisinin oluşmasında giderek derinlik ve etkinlik kazanan bir sermaye piyasasının varlığı çok önemlidir. Sosyalist ekonomilerde veya devletçiliğin hakim olduğu ekonomilerde sermaye piyasasının olmadığını veya gelişemediğini görüyoruz.

Türkiye’de mali piyasaların gelişmesine baktığımızda para piyasasının yani bankaların ağırlıklı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, Türkiye’de mali piyasaların son döneme kadar esas olarak kamu kesimi açıklarının finansmanında kullanıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla mali sistem tasarrufların verimli yatırımlara dönüşmesine çok sınırlı katkıda bulunmuştur. Devlet bankaları halen bankacılık kesiminde önemli bir paya sahiptir. Bu bankaların özelleştirilmesi girişimlerinden bir sonuç alınamamıştır. Diğer taraftan, özel bankalarda holding bankacılığı hakimdir. Büyük holdingler tarafından kontrol edilen bu bankalar esas olarak kendi firmalarına kredi açmaktadır. Holding bankacılığı kaynakların etkin dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanında, bankaların risk yönetimine yeterli önem vermemesi, kurum içi denetim mekanizmalarını geliştirmemesi, öz sermayenin yeterli biçimde artırılmaması ve Hazine’nin yeterli denetim yapamaması nedeniyle Türkiye’de 2000-2002 yıllarında ciddi bir bankacılık krizi yaşanmıştır. Ancak, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun kurulması ve İstanbul Yaklaşımı ile kredilerin yeniden yapılandırılması ile bankacılık sistemimiz rasyonelleştirilmiş ve güçlendirilmiştir. Diğer taraftan Bankacılık

Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun çalışmaları ile muhasebe standartları, risk yönetimi, kurum içi denetleme ve kredi yönetimi uluslararası standartlara uygun hale getirilmiştir. Bunun yanında mevduata sağlanan %100 devlet garantisi kaldırılarak garanti 50 milyar Türk Lirası ile sınırlandırılarak Avrupa Birliği normları ile uyumlaştırılmıştır. Türk Bankacılık sisteminin yapısını güçlendirmek ve AB ile geniş ölçüde uyumlu hale getirmek için yeni Bankalar Kanunu çıkartılmıştır.

Sermaye piyasası ile ilgili çeşitli yasal düzenlemeler yapılarak sermaye piyasasının etkinliğinin artırılması, sermayenin serbest dolaşımının sağlanması ve AB ile daha uyumlu hale getirilmesi sağlanmıştır.

Diğer taraftan son yıllarda kamu kesimi açığının giderek azaltılarak mali disiplinin sağlanması devletin para ve sermaye piyasalarından fon talebini azaltulmasına imkan vermiştir. Böylece bir yandan reel faiz hadleri ciddi biçimde azalmış ve diğer taraftan mali piyasaların verimli yatırımların finansmanı için özel sektöre daha fazla mali kaynak aktarması imkanı doğmuştur. Bütün bu uygulamalar Türkiye'de mali piyasalardaki olumlu gelişmeleri ve piyasa ekonomisinin işlerliğinin arttığını göstermektedir.

4. Makroekonomik İstikrarın Sağlanması

Piyasa ekonomisinin etkin işleyişinde makroekonomik istikrarın hayati önemli vardır. Piyasa ekonomisinde etkin kaynak dağılımı fiyat mekanizması tarafından sağlanır. Fiyat mekanizmasının bu işlevini yerine getirmesi için fiyat istikrarını içeren makroekonomik istikrarın sağlanması gereklidir. Makroekonomik istikrarı bozan enflasyon belirsizlik yaratarak yatırımları olumsuz yönde etkilenmekte, kaynak ve gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır. Ekonomik istikrarı sağlamak için uygulanacak makroekonomik politikaların çeşitli sosyal kesimlerce desteklenmesi çok önemlidir. Bunun için Hükümetlerin güvenilirlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini esas alan politikalar uygulaması gereklidir.

Türk ekonomisinde 1977 yılından 2001 yılına kadar ciddi bir kronik enflasyon yaşanmıştır. İktisadi büyüme hızında büyük dalgalanmalar meydana gelmiştir. Artan bütçe açıkları kamu borçlarını ve reel faiz oranlarını önemli ölçüde arttırmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de piyasa ekonomisinin etkin işleyişini sağlayacak ekonomik istikrar tesis edilememiştir. Ancak, 2002 yılının başında tatbik edilen kapsamlı istikrar programı ile uygulamaya konan para, maliye, döviz kuru ve yapısal düzenleme politikaları ile 2005 yılına gelindiğinde ekonomik istikrarın sağlanmasında çok önemli adımlar atılmıştır. Özellikle T.C. Merkez Bankası'nın bağımsızlık kazanması ile enflasyonla mücadelede etkili bir para politikası uygulanması mümkün olmuştur. Türk parasının döviz karşılığında değerlenmesi enflasyonu düşüren diğer önemli bir faktör olmuştur. Böylece enflasyon %7'ye gerilemiş ve fiyat istikrarının sağlanmasında önemli adımlar atılmıştır. 2003 yılında iktisadi büyüme %7,5 ve 2004'de %9 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında %6 dolayında bir iktisadi büyüme beklenmektedir. Böylece, işsizlik oranı %10 dolayına gerilemiştir. Dolayısıyla makroekonomik istikrar açısından çok önemli gelişmeler sağlanarak Kopenhag ekonomik kriterlerinin karşılanması açısından önemli mesafe alınmıştır. Avrupa Birliği'nde ekonomik

istikrarın sağlanması ve Avrupa Birliği'ne üye bir ülkenin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilmesi Maastrich ekonomik kriterlerinin gerçekleştirilmesi koşuluna bağlanmıştır. Bu nedenle Maastrich ekonomik kriterlerinin neleri kapsadığına kısaca değinmemiz faydalı olacaktır. 1992 yılında imzalanan Maastrich Anlaşması ekonomik istikrarın sağlanması açısından beş ekonomik kriteri kapsamaktadır.³

a) Ekonomik ve Parasal Birliğe katılmak isteyen Avrupa Birliği'ne üye ülkenin enflasyon oranı Avrupa Birliği'nde en düşük enflasyona sahip üç üye ülkenin enflasyon oranı ortalamasının en çok 1,5 puan üzerinde olması gereklidir.

b) Ekonomik ve Parasal Birliğe katılmak isteyen üye ülkenin uzun dönem faiz oranı en iyi fiyat istikrarına sahip üye üç ülkenin uzun dönem faiz ortalamasının en fazla 2 puan üzerinde olmalıdır.

c) Parasal ve Ekonomik Birliğe katılmak isteyen üye ülkenin bütçe açığı en fazla GSYİH'nin %3 oranında olması gereklidir.

d) Üye ülkenin kamu borçlarının GSYİH'na oranı %60'ı aşmamalıdır.

e) Ekonomik ve Parasal Birliğe katılmak isteyen üye ülke son iki yılda diğer bir üye ülkenin parasına karşı devalüasyon yapmamış olmalıdır.

Bu şartları gerçekleştiren Avrupa Birliği'ne üye ülke Ekonomik ve Parasal Birliği katılabilir ve Avrupa Birliği'nin parası olan Euro'yu kendi ülkesinde tedavüle sokabilir. Son katılan 10 ülke ile üye sayısı 25'e yükselen Avrupa Birliği'nde Euro sadece 12 ülkede tedavül etmektedir.

Türkiye uyguladığı kapsamlı istikrar programı ile Maastrich ekonomik kriterlerini hayata geçirmede oldukça önemli bir mesafe almıştır. Ancak Türkiye'nin bu yönden atması gereken önemli adımlar vardır. Türkiye'de bütçe açığının GSYİH'laya oranı 2004 yılında %7,2 olmuştur. Bu oranın %3'e çekilmesi hem Türk ekonomisinde kalıcı ekonomik istikrar sağlamak ve hem de Maastrich ekonomik kriterlerini karşılamak açısından gereklidir. Reel faiz oranlarının kademeli olarak aşağı çekilmesi hem devletin borçlanma yükünü azaltma ve hem de verimli yatırımların artırılması yönünden önemlidir.

II. Avrupa Birliği İçinde Rekabet Edebilme Kapasitesi ve Piyasa Güçleri ile Başa Çıkabilmesi Gücü

Aday ülkenin Avrupa Birliği piyasalarında rekabet edebilme kapasitesine sahip olması Kopenhag ekonomik kriterlerinin ikincisini teşkil etmektedir. Avrupa Konseyi aday ülkenin rekabet edebilme kapasitesini değerlendirirken belli kriterleri göz önüne almaktadır.

³ Mike Artis ard Frederich Nixon, **The Economics of European Union: Policy and Analysis**, Oxford University Press, 2001, NewYork, s.296-297.

Ancak, bu konuda Türk ekonomisi ile ilgili genel bir değerlendirme yapabiliriz. Bilindiği üzere Türkiye 1 Ocak 1996 yılında kurulan Gümrük Birliği çerçevesinde Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelere sanayi mallarında ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergilerini sıfırlamış, kota ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. Gümrük Birliğinin uygulanmasından bu yana 10 yıl geçmiş bulunmaktadır. Bu dönemde Gümrük Birliği nedeni ile hiçbir imalat sanayi sektöründe Avrupa Birliği ile rekabet yönünden ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Gümrük Birliği anlaşması imzalanırken rekabet yönünden en fazla otomotiv sanayi sektörünün olumsuz etkileneceği bazı kişi ve kurumlarca öne sürülmüştür. Ancak, dinamik süreç içinde otomotiv sanayi Avrupa Birliği rekabetine ayak uydurmuş ve maliyetlerini düşürmüş ve kalitesini arttırmıştır. Bugün otomotiv ürünleri ihracatı tekstil ve konfeksiyon sanayinden sonra en büyük ihracat kalemi haline gelmiştir. Bunun yanında Türkiye dinamik uyum süreci içinde Avrupa Birliği'ne en fazla demir-çelik mamulü ihracat eden ülke olmayı başarmıştır. Nitekim demir-çelik sanayi sektörü Türkiye'nin üçüncü büyük ihracat yapan sektörü durumundadır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi genelde Kopenhag ikinci ekonomik kriteri olan Avrupa piyasalarında rekabet edebilme yönünde olumlu bir noktada bulunmaktadır. Bu noktaya gelmesinde Gümrük Birliği'nin dinamik etkileri önemli bir rol oynamıştır.

Bu noktada Avrupa Konseyi kriterleri açısından Türk ekonomisinin rekabet kapasitesi değerlendirilecektir.

1. Fiziki ve Beşeri Altyapı Sermayesinin Mevcudiyeti

Bir ülkede sanayi, hizmet ve tarım sektörlerinde üretimin verimliliği önemli ölçüde o ülkedeki fiziki ve beşeri altyapı sermayesinin birikimine bağlıdır. Açıkta ki firmaların rekabet gücü üretimde sağladıkları verimliliğe bağlıdır. Bu yönden ülkenin rekabet gücünde fiziki ve beşeri altyapı sermaye birikimi çok önemlidir.

Fiziki altyapı sermayesi açısından Türkiye'yi değerlendirdiğimizde ulaşım ve haberleşme yönünden oldukça yeterli bir durumda olduğunu görüyoruz. Ancak, demiryolu ulaşımı açısından Türkiye'nin ciddi bir yetersizliği söz konusudur. Enerji yatırımları artırılmış ve petrol ve doğal gaz boru hatları ve enerji bağlantıları genişletilmektedir. Ancak, elektrikte kayıp ve kaçakların yüksek olması elektriğin kilovat-saat fiyatlarının Avrupa Birliği ülkelerine göre yüksek olması sonucunu vermektedir. Bu nedenle sanayi ve hizmet sektörünün rekabet gücü olumsuz yönden etkilenmektedir.

Avrupa Birliği Komisyonunun tespitlerine göre Türkiye'de beşeri sermaye yatırımları yetersiz kalmaktadır. Bütçeden eğitim ve sağlık hizmetlerine ayrılan pay yetersizdir. Kamunun yıllık eğitim harcamaları G.S.Y.İ.H'lanın sadece %4 dolayındadır. Diğer taraftan özellikle belli bölgelerde kız çocuklarını okula gönderilmemesi çok ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak, son yıllarda Türkiye'de okuma-yazma oranının ve zorunlu 8 yıllık ilk ve orta eğitime devam etme oranının artması beşeri sermaye birikimi ve gelişimi açısından önemli adımlar atıldığını göstermektedir. Bu gelişmeler gelecekte Türkiye'de işgücü

kalite ve verimliliğinin artmasına ve Türk ekonomisinin rekabet gücünün yükselmesine imkan verecektir. Esasen Türkiye genç nüfus yapısına sahip bir ülkedir. Bu genç nüfusun uzun dönemde kaliteli bir eğitim ve öğretime tabi tutulması durumunda sadece Türkiye'nin değil, giderek yaşanan nüfus yapısına sahip Avrupa Birliği'nin nitelikli işgücü ihtiyacı karşılanabilecektir. Bu gelişmenin sağlanması için Türkiye'de eğitim ve sağlık hizmetlerin kalite ve yaygınlığının artırılarak, düşük gelirli grupların eğitim ve sağlık hizmetlerinden daha fazla faydalanmasının sağlanması gereklidir. Türkiye'de eğitim ve sağlık hizmetlerine ayrılan finansman kaynağı yeterli değildir. Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlardan eğitim ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi için mali yardım sağlanmalıdır. Ayrıca Türkiye'de kaynak dağılımında öncelikler daha rasyonel olarak belirlenmeli, eğitim ve sağlık hizmetlerine bütçeden daha fazla finansman kaynağı ayrılmalıdır.

2. Ekonomik Kurumların Rasyonel Karar Almasına İmkan Verecek Ortamın Yaratılması

Ekonomide rekabet gücünün artırılabilmesi için firmaların rasyonel yatırım ve üretim kararları alabileceği bir istikrar ortamının yaratılması önemlidir. Bunun için belirsizliğin ortadan kaldırılması, piyasaya güvenin sağlanması gereklidir. Dolayısıyla Türkiye'de bir yandan kurumsal çerçevenin geliştirilmesi ve diğer taraftan makroekonomik istikrarın sağlanması kaçınılmazdır. Avrupa Komisyonunun değerlendirmesine göre Türkiye bu konuda son yıllarda önemli adımlar atmıştır. Ancak, hala kamu borcunun servis maliyetleri ağır bir yük oluşturmakta ve bankacılık sektörü özel sektöre sınırlı finansman sağlamaktadır. Bu durum Türk ekonomisinde reel faizlerin yüksek olmasına neden olmakta ve dolayısıyla sanayi ve hizmet sektörünün rekabet gücü olumsuz yönde etkilenmektedir. Türkiye'de başta vergi yasaları olmak üzere ekonomi ile ilgili yasa ve yönetmelikler sık sık değiştirilmektedir. Bu ise belirsizlik yaratarak ekonomik kurumların rasyonel karar almasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Diğer taraftan Türkiye'de yerli ve yabancı yatırımlar için elverişli bir ortamın yaratılması yönünde önemli adımlar atılmış olmakla birlikte bürokratik yapı ve etkin olmayan yargı sistemi iş adamlarının faaliyetleri önünde engel teşkil etmektedir.

3. Devletin Ekonomi ve İktisat Politikaları Üzerindeki Rolü

Bir ekonomide rekabet edilebilirliğin artırılabilmesi için devletin ve KİT'lerin ekonomi üzerindeki etkileri geniş ölçüde sınırlandırılmalıdır. Bu nedenle özelleştirme devletin ekonomi üzerindeki etkisini azaltabilmek için atılması gereken en önemli adımdır. Türkiye'de başta işçi sendikaları olmak üzere belli kesimlerden özelleştirmeye karşı ciddi bir direniş olduğu görülmektedir.

Avrupa Birliği Komisyonunun değerlendirmesine göre son yıllarda Türkiye'de ekonomi üzerinde devlet müdahalesi azalma göstermektedir. Tarım, enerji, telekomünikasyon gibi önemli sektörlerindeki yeniden yapılandırma çalışmaları devlet müdahalelerini önemli ölçüde azaltmıştır. Özellikle bağımsız düzenleme kurumları oluşturularak bu konularda devlet müdahalesi dışında düzenlemeler yapılmasının yolu

açılmıştır. Avrupa Birliği Komisyonu'na göre Türkiye'de devlet sübvansiyonlarının ve devlet yardımlarının azaltılması Avrupa Birliği rekabet politikasına uyum yönünden ve devletin ekonomideki etkisinin azaltılması açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak, bu konularda daha fazla şeffaflık sağlanması gereklidir.

Devletin Türkiye'de bazı sektörlerde hala önemli bir ağırlığı vardır. Bankacılık sektöründeki aktiflerin üçte biri halen kamu bankalarının elindedir. Sanayi sektöründeki kamu işletmeleri sanayi sektörünün katma değerinin %22'sini yaratmakta ve istihdamın %11'ini temin etmektedir. Kamu işletmelerinin önemli bir kısmında görülen aşırı istihdam ve verimsizlik ülkenin rekabet gücünü azaltmaktadır. Bu nedenle Türk ekonomisinde verimliliğin ve etkinliğin artırılması için kapsamlı bir özelleştirme yapılmalıdır. Avrupa Birliği Komisyonu son zamanlarda özelleştirme konusunda bazı önemli adımlar atılmakla beraber yeterli bir gelişmenin sağlanmadığını belirtmektedir.

T.C. Merkez Bankası'nın bağımsız hale getirilmesi ile Hükümetin para politikası üzerindeki etkisi büyük ölçüde azalmış ve enflasyona karşı etkin bir para politikasının uygulanması mümkün olmuştur.

4. Avrupa Birliği ile Uyum Derecesi ve Ticari Bütünleşme

Aday ülkenin Avrupa Birliği'ne uyum derecesi bu aday ülkenin Avrupa Birliği iç pazarı kural ve düzenlemelerinin ne kadarını uygulamaya koyduğunu ifade etmektedir. Aday ülkenin Avrupa Birliği ile ticari bütünleşmesi ise aday ülkenin Avrupa Birliği'ne üye ülkelerle olan ticaret hacmini ve ihraç edilen malların ve hizmetlerin çeşitliliğini göstermektedir.

Türkiye 1 Ocak 1996 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ni uygulama koyduktan sonra Avrupa Birliği mevzuatına uyum yönünden çok önemli adımlar atmıştır.⁴

-Türkiye Gümrük Birliği çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret politikasını uygulamaktadır.

-Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olmayan üçüncü ülkelere Avrupa Birliği Ortak Gümrük Tarifelerini tatbik etmektedir.

-Türkiye Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkelerle serbest ticaret anlaşması imzalamıştır.

-Türkiye Gümrük Birliği çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Rekabet Politikasını uygulamaktadır.

-Türkiye Avrupa Birliği Ortak Standartlar Politikasını uygulamaktadır. Ortak Standartlar Politikası sanayi ürünlerinin standartlarının belirlenmesini, test edilmesini ve

⁴ Orhan Morgil, "The Euro-Mediterranean Partnership and the Customs Union Between Turkey and the European Union," *Information Commercial Espanola*, Num 759, December, 1996, s..91-92.

belgelendirilmesini kapsamaktadır.Bu konudaki gerekli yasalar ve yönetmelikler çıkartılmış ve Türkiye Akreditasyon Kurumu kurulmuştur.

-Türkiye Tüketicilerin Korunması ve Rekabetin Korunması yasalarını yürürlüğe koymuştur.

Türkiye'nin Avrupa Birliği mevzuatına uyum süreci halen devam etmektedir.Dolayısıyla aday ülke olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne mevzuat yönünden uyum sürecinin ileri bir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yüksek düzeyde bir ticari bütünleşme vardır. Nitekim, Türkiye'nin toplam mal ihracatının % 55'i Avrupa Birliği'ne yapılmaktadır. İhracaatta mal çeşidi artmakta ve katma değeri yüksek ileri sanayi mallarının payı yükselmektedir. Türkiye'nin toplam mal ithalatının % 47'si Avrupa Birliği'nden yapılmaktadır. Bu durum Türkiye'nin Avrupa Birliği pazarlarında rekabet gücüne sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dahil olmayan hizmet sektöründe Avrupa Birliği piyasalarındaki rekabet gücünün kısaca incelenmesi faydalı olacaktır. Türk ekonomisinin yapısına baktığımızda hizmet sektörünün gerek üretimde ve gerekse istihdam da çok önemli bir paya sahip olduğunu görürüz. Türkiye'de 2004 verilerine göre Gaysi Safi Milli Hasıla içinde hizmet sektörünün payı %60, sanayi sektörünün payı %28 ve tarım sektörünün payı %12 olarak gerçekleşmiştir. Toplam istihdam içinde hizmet sektörünün payı %48, sanayi sektörünün payı %22 ve tarım sektörünün payı %30 olmuştur. Hizmet sektörü, genelde emek yoğun bir sektördür. Türkiye'de nitelikli emeğin ücretleri Avrupa Birliği'ne göre oldukça düşüktür. Dolayısıyla Türkiye hizmet sektöründe genelde Avrupa Birliği pazarlarında rekabet gücüne sahiptir. Nitekim, Türkiye turizm sektöründe, ulaştırma sektöründe ve sağlık sektöründe Avrupa Birliği'ne hizmet ihraç etmektedir.

SONUÇ

Türkiye özellikle 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesi ile Kopenhag ekonomik kriterlerini hayata geçirmek için önemli adımlar atmış ve uygulamalar yapmıştır. Ancak, Türk ekonomisinin Kopenhag ekonomik kriterlerine tam uyumunun sağlanması için ekonomik istikrar politikalarına önem verilmesi ve bazı yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gereklidir. Diğer taraftan rekabetin dinamik bir süreç olduğu gözönüne alınarak Türk ekonomisinin rekabet gücünü arttıracak tedbirlerin ve politikaların sürekli olarak uygulanması çok önemlidir. Ancak, sonuç olarak aday ülke Türkiye'nin tam üyeliğinin gerçekleşmesinde ekonomik yönden ciddi bir sorunun olmadığını söyleyebiliriz. Esas sorun Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye karşı tam üyelik çerçevesinde ortaya çıkacak ekonomik yükümlülüklerini yerine getirmek istememesidir. Avrupa Birliği'nin emeğin serbest dolaşımını uzun süre ertelemek istemesi ve yapısal fonlardan Türkiye'yi yararlandırmak istememesi bunun en güzel örnekleridir.